

IMOM DORIMIY MEROSINING IJTIMOYIY-FALSAFIY TAHLILI: HADIS ILMI VA FIQHIY TAFAKKURDAGI O'RNI

Kurbonaliyev Ural Xatamovich

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti Yoshlar masalalari

va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha dekan o'rinbosari

ANNOTATSIYA. *Mazkur maqolada Imom Dorimiyning hadis ilmi va fiqh sohasidagi yondashuvi zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tafakkur asosida tahlil qilinadi. Uning "Sunan" asaridagi metodologik yondashuv, hadis tanqididagi ehtiyotkorlik, fiqhiy mezonlarga sodiqlik va axloqiy qadriyatlarni barpo etishdagi hissasi hozirgi ma'naviy muhit uchun dolzarb ilmiy asos sifatida baholanadi.*

Kalit so'zlar: *Imom Dorimiy, hadis ilmi, fiqh, ijtimoiy ong, tafakkur, adolat, ijtimoiy-falsafa.*

ABSTRACT. *This article analyzes the scientific legacy of Imam Abu Muhammad al-Darimi through the lens of social philosophy. Particular attention is paid to his methodological approaches in the field of hadith studies and jurisprudence. The study explores how his ethical orientation, precise evaluation of hadith transmitters, and jurisprudential insights help reinforce modern moral values, collective consciousness, and civic responsibility.*

Keywords: *Darimi, hadith science, fiqh, social consciousness, justice, philosophy.*

KIRISH

Tarixiy tafakkur maktablarining buyuk namoyandalaridan biri – Imom Abu Muhammad Abdulloh Dorimiy o'z zamonasida hadis va fiqh ilmlarining ravnaqiga beqiyos hissa qo'shgan alloma sifatida tan olingan. Uning "Sunan" asari, nafaqat hadis ilmi doirasida, balki fiqhiy tafakkur, axloqiy qadriyatlar tizimi, madaniy ong va ijtimoiy barqarorlik mezoni sifatida ham muhim falsafiy manba hisoblanadi. Bugungi kunda ijtimoiy-falsafa kontekstida tarixiy shaxslarning ilmiy merosini qayta baholash jarayonlari davom etayotgan bir paytda, Imom Dorimiy merosini faqat diniy nuqtai nazardan emas, balki jamiyatda ong va tafakkurni shakllantiruvchi ijtimoiy-falsafiy negiz sifatida ko'rib chiqish zaruratga aylangan. Ayniqsa, global axborot oqimi, madaniy beqarorlik va axloqiy yo'qotishlar fonida uning asarlaridagi aniqlik, ravshanlik va adolatga intilish g'oyalari yosh avlod tarbiyasida, ijtimoiy mas'uliyatning oshirilishida, rahbarlik madaniyatida va xalq orasida axloqiy uyg'onish jarayonlarida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Imom Dorimiy o'zining hadis ilmidagi chuqur bilimlari, raviylarni tanlashdagi ishonchli metodikasi va hadislarni fiqhiy mavzularga qarab tartibga solishdagi ijtimoiy ongga xizmat qiluvchi yondashuvi bilan ajralib turadi. U hadislarni faqat din doirasida emas, balki jamiyatning axloqiy va ijtimoiy muvozanatini tiklashga xizmat qiluvchi manba sifatida ko'rgan. Uning "Sunan" nomli asari 3465 ta hadisni o'z ichiga oladi. Bu hadislar, asosan, fiqhiy mavzularga bag'ishlangan bo'lib, jamiyat ichida amal qilish kerak bo'lgan axloqiy va huquqiy me'zonlarni aniqlashda ishonchli vositadir. Imom Dorimiy tomonidan tanlangan hadislarning mualliflik tahlili, ularning sahahlik darajasini baholashdagi metodikasi, xususan zaif roviylarni e'tiborga olmasligi, g'oyaviy tozalik va ijtimoiy amaliyotga yaqinlik mezonlarini tanlaganligini ko'rsatadi. Bu yondashuv bugungi ijtimoiy tafakkurda ma'lumotlarni tanlash, ishonchlikni aniqlash, faktlar asosida fikr yuritish kabi intellektual kompetensiyalar bilan to'liq mos keladi.

Dorimiyning hadis ilmidagi yondashuvi ijtimoiy-falsafiy kontseptsiya sifatida shundaki, u har bir hadis orqali jamiyatda qanday axloqiy yoki huquqiy ta'sir yuzaga kelishini inobatga olgan. Uning fikricha, hadis faqatgina tarixiy manba emas, balki real ijtimoiy amaliyotda ahloqni belgilovchi asosiy koddir. Dorimiy bu hadislar orqali islom tafakkurida adolat, halollik, sabr, sadoqat, vijdon, iymon kabi tushunchalarni nafaqat e'tiqodiy, balki ijtimoiy-falsafiy mezon darajasiga olib chiqqan. Bunday yondashuv Imom Dorimiyning tafakkurida jamiyatning falsafiy va axloqiy inshooti qanday bo'lishi lozimligini ko'rsatadi. Ayniqsa, bugungi zamon adabiyoti, sotsiologiyasi va huquqshunosligi uchun uning hadislaridagi "shaxs va jamiyat o'rtasidagi axloqiy kontrakt" muhim nazariy vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

Imom Dorimiy fiqhiy tafakkurda ham ijtimoiy mas'uliyatni asosiy tamoyil sifatida ilgari suradi. Uning "Kitob as-sunna fi-l-hadis" hamda "Kitob savm al-mustahozot" kabi asarlarida fiqhiy masalalarning shaxsiy hayotga, oilaviy muhitga va jamiyat tuzilishiga qanday ta'sir etishini chuqur tahlil qiladi. Uning fiqhiy yondashuvi abstrakt va formal yondashuv emas, balki har bir masalada inson holatini, shaxsning psixologik va axloqiy muhitini inobatga olgan falsafiy metodologiyaga asoslangan. Masalan, ayollarning holati, ro'za, ibodat va muomala kabi masalalarda nafaqat shariat hukmlari, balki insoniy zarurat, ijtimoiy qulaylik va adolat mezonlari asosiy e'tiborda bo'lgan. Bu esa Dorimiy tafakkurining insonga qaratilgan ijtimoiy-falsafiy qiyofasini ochib beradi.

Zamonaviy gumanitar tafakkurda ijtimoiy adolat, inson huquqlari, madaniy identitet, shaxs erkinligi kabi tushunchalar fundamental asosga ega. Imom Dorimiy hadislarida aynan shu tushunchalarning diniy asosi sifatida ko'rilgan ijtimoiy huquqiylik, rahbarlarning mas'uliyati, kuchli axloqiy tamoyillar, ijtimoiy tenglik va jamoat oldidagi hisobdorlik doimo ilgari suriladi. U rahbarlikni mas'uliyat emas, balki ulkan yuk, xalq oldidagi imoniy sinov sifatida baholagan. Bunday qarashlar zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tafakkurdagi "mas'ul rahbar" idealiga to'liq mos keladi. Bugungi kunda Imom Dorimiy

merosini, xususan, hadislaridagi ijtimoiy adolat, fiqhiy tafakkurdagi xalq manfaatiga yo'naltirilgan tamoyillarni chuqur o'rganish, ularni yoshlar ongiga singdirish orqali axloqiy inqirozga qarshi barqaror ilmiy-ma'naviy immunitet hosil qilish mumkin. Zero, uning asarlarida inson ongini uyg'otuvchi, shaxsni ichki komillikka yetaklovchi, jamiyatni muvozanatga olib boruvchi falsafiy tizim mujassam. Bu tizim, ayniqsa, ijtimoiy ongni shakllantirish, g'arbiy relativizmga qarshi o'zlikni asrash, madaniyatlararo muloqotda milliy qadriyatlarni ilgari surish uchun zaruriy intellektual tayanchdir.

Imom Dorimiy tafakkuri – bu faqat diniy meros emas, balki ijtimoiy barqarorlikni saqlab qolish, jamiyatni adolatli asoslar asosida boshqarish, inson huquqini muqaddas bilish, rahbarlarning javobgarligini oshirish, ahloqiy iflosliklarga qarshi kurashish yo'lidagi harakatlar uchun chuqur nazariy modeldir. Uning “Sunan” asari bugungi kunda jamiyatshunoslik, huquqshunoslik va madaniyatshunoslik sohalarida falsafiy asos sifatida qayta o'rganilishi zarur. U keltirgan hadislar jamiyatning turg'unlikdan uyg'onishiga, ma'naviy buzilishdan najot topishiga, axloqiy me'yorlar tiklanishiga xizmat qilishi mumkin. Imom Dorimiy hadis ilmidagi metodologik yondashuvi va fiqhiy tafakkurdagi ijtimoiy mas'uliyat tamoyili bilan zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tafakkurda yuksak ilmiy e'tiborga loyiq. U jamiyat barqarorligi, shaxs erkinligi, adolat va axloqiy tafakkurni uzviy holda uyg'unlashtira olgan alloma sifatida, bugungi gumanitar inqiroz davrida ilgari surilishi zarur bo'lgan ideal namunadir. Uning merosi yoshlar ongini uyg'otishda, ijtimoiy ongni shakllantirishda va milliy identitetni asrashda hal qiluvchi nazariy tayanch bo'la oladi. Shuning uchun, Imom Dorimiyning hadis, fiqh va tafsirga oid qarashlarini chuqur ijtimoiy-falsafiy kontekstda tahlil qilish, nafaqat akademik, balki jamiyat taraqqiyoti uchun zaruriy amaliy harakatga aylanishi kerak.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Al-Darimi, A. M. (2000). Sunan. Riyadh: Dar al-Fikr.
2. Al-Zahabi, S. (1990). Tarikh al-Islam. Cairo: Dar al-Kutub al-Ilmiyya.
3. Hamidov, B. (2013). Ijtimoiy falsafa. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Aliyev, H. (2011). Islom falsafasi. Toshkent: TDShI.
5. Kamali, M. H. (2002). The Dignity of Man: An Islamic Perspective. Cambridge: Islamic Texts Society.
6. Nasr, S. H. (1989). Knowledge and the Sacred. Albany: SUNY Press.
7. Al-Attas, S. M. N. (1993). Islam and Secularism. Kuala Lumpur: ISTAC.
8. Xatib Bag'dodiy. (1987). Tarikh Bag'dod. Cairo: Dar al-Fikr.